

A pozsonyi magyar Megbatalmazotti Hivatal működése (1946-1948)

Washingtonban 1967. szeptember 22-én az Amerikai Csehszlovák Művészeti és Tudományos Társaság 1967–68. évi szezonnyitó rendezvényén még az emigrációs magyar–csehszlovák kapcsolatokban sem mindennapi eseményre került sor. A társaság meghívására a Washingtoni Amerikai Egyetem Nemzetközi Iskolájának dísztermében dr. Wagner Ferenc történész, a washingtoni Kongresszusi Könyvtár munkatársa "Nemzetiségi kérdés Közép-Európában, különös tekintettel a csehszlovák magyar viszonyra 1945 után" címmel tartott előadást.¹

Wagner beszédében részletesen bemutatta az elnöki dekrétumok és a csehszlovák kormány magyarellenes rendelkezéseit, illetve adatokkal és dokumentumokkal bizonyította a koncentrációs táborok, a kiutasítások, az üldözések, a deportálások, a reszlovakizáció és a lakosságcsere politikai, gazdasági, szociális és kulturális hatásait. Kiemelte a két ország kommunista pártjainak a kitervelésben és a végrehajtásban betöltött vezető szerepét. Magyar részről Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József és Farkas Mihály, csehszlovák részről pedig Vladimír Clementis, Viliam Široký, Gustáv Husák, Ladislav Novomeský és Ján Čech felelősségét taglalta. Rámutatott, hogy a második világháború utáni magyarellenes intézkedések az 1943. december 12-én Moszkvában megkötött csehszlovák–szovjet egyezményben fogalmazódtak meg, illetve ezek hivatalos formát az 1945. április 5-én Kassán kihirdetett csehszlovák kormányprogramban kaptak. Az előadást követően számos kérdés hangzott el, hiszen a nagyszámú hallgatóság között jelen volt a Csehszlovákia politikai életének az USA-ba emigrált két egykori magas rangú képviselője, dr. Juraj Slávik² volt belügyminiszter, majd későbbi varsói és washingtoni nagykövet, továbbá Václav Majer³, volt élelmezésügyi miniszter, a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt elnöke.⁴

Wagner Ferenc⁵ előadását nem csupán a téma megválasztása, a meghívó szervezet, vagy a hallgatóság között lévő csehszlovák politikusok teszik különlegessé, de az a tény is, hogy személyében egy olyan történész beszélt a csehszlovákiai magyarok 1945 és 1948 közötti történetéről, aki amellet, hogy korponai, tehát felvidéki születésű, Magyarországon 1945-től 1948-ig fontos diplomáciai posztot töltött be a csehszlovák–magyar kapcsolatok terén. Ebből következően tehát Wagner egy szakértő történész szemével, ugyanakkor az események résztvevőjeként, az általa átéltek alapján vázolta fel Csehszlovákiának, a magyar kisebbség teljes megsemmisítését célul kitűző nemzetiségpolitikáját.

Wagner Ferenc a háború befejezését követően 1945-ben miniszteri tanácsosként a magyar Külügyminisztériumba került, ahol a Békeelőkészítő Osztály általános szláv, de főleg csehszlovák szakértőjeként dolgozott.⁶ Ebben a minőségében, már az első hónapoktól részt vett a Kassai Kormányprogram,⁷ majd Beneš elnök kormányprogramra épülő dekrétumai,⁸ illetve a Szlovák Nemzeti Tanács rendeletei⁹ következtében kisémmizett, meghurcolt, internált¹⁰, Csehországba deportált és hontalanná tett csehszlovákiai magyarok politikai, gazdasági, valamint kulturális helyzetének felmérésében és elemzésében. Ezek alapján 1945 novemberében a magyar kormány átfogó jelentést készített *A magyarság helyzete a második Csehszlovákiában* címmel a hazai és a külföldi közvélemény, valamint a győztes nagyhatalmak kormányai részére.¹¹ A magyarországi közvéleményt a csehszlovákiai magyarok elszenvedett jogsérelmeiről és meghurcoltatásairól a magyar kormány és sajtó természetesen folyamatosan tudósította. Dr. Wagner Ferenc, mint a Külügyminisztérium csehszlovák szakértője, és mint a Kisgazdapárt tagja 1945. július 22-én a Kisgazdapárt

külgügyi osztályának szervezésében tartott előadást a csehszlovák–magyar kérdéstről és a csehszlovákiai magyarok helyzetéről.¹² Az előadáson jelen volt Tildy Zoltán pártelnök és Gyöngyösi János külügyminiszter is. A csehszlovákiai magyarokkal szemben alkalmazott csehszlovák eljárás nagy felháborodást keltett nem csak Magyarországon, de néhány nyugati ország sajtójában is. Egy Belgiumban megjelenő francia nyelvű hetilap, a *Le Patriote Illustré*-ben megjelent írás szerzője egyenesen náci metódusok alkalmazásával vádolja a csehszlovák kormányt és hatóságokat.¹³

A Gyöngyösi János által vezetett magyar diplomácia számára 1945 végére nyilvánvalóvá vált, hogy a Csehszlovákia számára csak félsikert hozó potsdami konferencia¹⁴ után a csehszlovákiai magyarság elleni intézkedések fokozásával, a csehországi deportálások és a belső telepítések kegyetlen eszközeivel Csehszlovákia a területén élő magyar kisebbséget teljesen fel akarja számolni, illetve, hogy ezzel rá akarja kényszeríteni Magyarországra a csehszlovákiai magyarok egyoldalú áttelepítését.¹⁵ Tildy Zoltán magyar miniszterelnök, hogy megállítsa a csehszlovákiai magyarok genocídiumát, arra utasította a magyar diplomáciát, hogy kezdeményezzen kétoldalú tárgyalásokat Csehszlovákiával.¹⁶ Ezek előkészítésében Wagner Ferencnek, mint szakértőnek óriási szerep jutott. Az első csehszlovák–magyar tárgyalásokra 1945. december 3. és 6. között került sor Prágában, amelyek hatására december 4-én a csehszlovák kormány leállította a magyarok deportálását, melynek során addigra mintegy 10 ezer magyar került Csehországba. A cseh-szlovák fél a tárgyalások ideje alatt a lakosságcsere és az egyoldalú kitelepítés együttes alkalmazását preferálta.¹⁷

A kétoldalú tárgyalások eredményeként 1946. február 27-én Gyöngyösi János magyar külügyminiszter és Vladimír Clementis csehszlovák külügyi államtitkár Budapesten aláírták a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt. A magyar félből kikényszerített egyezmény alaptétele az, hogy a csehszlovák kormánynak annyi magyart áll jogában áttelepíteni Magyarországra, amennyi magyarországi szlovák jelentkezik önkéntes áttelepülésre. A paritás elve nem kedvezett a csehszlovák elképzeléseknek, hiszen ezek alapján nem lehetett "kicsérélni" közel 800 ezer csehszlovákiai magyart 100 ezernyi magyarországi szlovákra. A csehszlovák hatóságok, hogy minél több magyart telepíthessenek ki, a lakosságcsere-egyezmény VIII. cikkelye értelmében egyoldalúan szerették volna Magyarországra telepíteni a háborús bűnösökként elítélteket. Amíg a csehszlovák népbíróóságok 1946. május közepéig 184 magyar személyt ítétek el háborús bűnökért, addig az év végére háborús bűnösökként megvádolt magyarok száma már elérte a 75 ezer főt. Tiltakozásul a magyar kormány nem kezdte meg a lakosságcsere lebonyolításának előkészítését. Erre a csehszlovák fél újra megkezdte a csehszlovákiai magyarok erőszakos és tömeges deportálását,¹⁸ ami végül arra kényszerítette a magyar kormányt, hogy folytassa a lakosságcsere lebonyolításáról szóló kétoldalú tárgyalásokat. A csehszlovák fél mindent elkövetett, még akkor is, ha az sértette az általa aláírt egyezményt. A magyar kormány a csehszlovákiai magyarok jogvédelme érdekében, a Magyarországon már 1946. március 4. óta működő Csehszlovák Áttelepítési Bizottság¹⁹ mintájára, annak megfelelőjeként 1946. augusztus 1-jén Pozsonyban megnyitja a Csehszlovákiából kitelepítendő magyarok érdekvédelmét ellátó Magyar Áttelepítési Kormánybizottság²⁰ Meghatalmazotti Hivatalát, amelynek felállításával és vezetésével 1946. június 18-án Dr. Wagner Ferencet bízták meg.²¹

A Pozsonyban működő Megbízotti Hivatal legfőbb feladata a csehszlovákiai magyarok kitelepítésének felügyelete és jogvédelmük ellátása volt. A Megbízotti Hivatal ellenőrizte, hogy a csehszlovák fél betartja-e az egyezményben vállalt kötelezettségeit és tiszteletben tartja-e a kitelepítendő magyarok benne meghatározott jogait. A hivatal feladatai közé tartozott továbbá, hogy a csehszlovákiai magyarokat érintő eseményekről értesítse a magyar kormányt, s azon keresztül a magyarországi és külföldi közvéleményt. Mivel a

pozsonyi hivatal országos szinten képtelen lett volna egyedül ellátni feladatait, Wagner vezetésével 1946 szeptemberében Somorja, Komárom, Érsekújvár, Párkány, Léva, Losonc, Rimaszombat és Kassa központokkal létrejöttek a Pozsonyi Megbízotti Hivatal területi irodái.²² Wagner munkatársai között találjuk Farkas Lehelt, Csordás Istvánt, dr. Ravasz Károlyt, a csehszlovákiai magyarok közül pedig Szalatnai Rezsőt, Peéry Rezsőt és dr. Szilárd Marcellt.²³ A feladatok maradéktalan és kielégítő teljesítése érdekében a magyar Külügyminisztérium időről-időre kiségitőket küldött Pozsonyba.²⁴ A jól kiépített hálózat segítségével Wagner és munkatársai minden akadály ellenére el tudták látni feladatukat. Wagner heti sajtószemle formájában tájékoztatta a Magyar Áttelepítési Kormánybizottság vezetőjét Jócsik Lajost, majd annak 1947. április 11-i lemondását követően, a helyére kinevezett Hajdú István kormánybiztost a csehszlovák sajtóban mind az áttelepítéssel, mind pedig általában a magyar kérdéssel kapcsolatban megjelent cikkekről. A heti sajtószemlén kívül havonta adott jelentést a hivatal működéséről és az aktuális helyzetről Csehszlovákiában.²⁵

Dr. Wagner Ferenc a két ország között kialakult politikai helyzetben az első főkonzul, hivatala pedig az első főkonzulátus lett a háború utáni újjraalakult Csehszlovákiában.²⁶ A szlovákiai hivatalok és köztük a Szlovák Telepítési Hivatal kezdettől fogva gyanakvással figyelték a pozsonyi Megbízotti Hivatal működését és vezetőjének, Wagner Ferencnek a tevékenységét. A Megbízottak Testülete²⁷ Elnöksége 1946. augusztus 7-én elfogadott határozata a magyar kormánybiztos és munkatársai tevékenységét a kitelepítésre kijelölték jogi érdekképviselőre és azok a Vegyesbizottság 1946. július 8-i határozata alapján történő konzuli védelmére korlátozta.²⁸ A Megbízotti Hivatal már az első hónapokban igen komoly munkát végzett az információgyűjtés és a jogvédelem terén. Wagner 1946. augusztus 17-én tiltakozó jegyzéket adott át a csehszlovák külügyminiszternek a lakosságcsere-egyezmény különböző pontjainak a csehszlovák kormány általi megszegéséről.²⁹ A jegyzék rámutat arra, hogy a csehszlovák kormány nem teljesítette sem az állásukból elbocsátott magyar nemzetiségű közalkalmazottak szociális segélyére, sem a magyarságot sújtó vagyonelkobzási rendeletek hatályon kívül helyezésére vonatkozó vállalt kötelezettségét.³⁰ A konzul sérelmezi, hogy ahelyett, hogy a csehszlovák kormány az egyezmény alapján hatályon kívül helyezte volna a 104/1945. és a 108/1945. számú rendeleteket, 1946. május 14-én 64/1946. szám alatt olyan törvényt hozott, amely Szlovákiában lehetővé teszi minden magyar nemzetiségű vagyonának elkobzását.³¹ A jegyzékben Wagner a lakosságcsere-egyezmény súlyos megsértésének minősíti azt, hogy a deportálások és kiutasítások az egyezmény aláírása óta is ugyanúgy folynak, mint korábban. Konstatálja, hogy február 27-e óta pl. csak Csécsényből, Benkepatonyból és Lőgérpatonyból négy alkalommal hurcoltak el magyarokat, ami 40 személyt érintett.

Wagner kezdettől fogva azt az álláspontot képviselte, hogy a deportálásokkal a csehszlovák fél megsérti a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményben rögzített kötelezettségeit, mivel abban a csehszlovák kormány vállalta, hogy beszünteti a deportálásokat. Wagner szerint a deportálásokat nem lehet egyszerűen a kötelező munkaszolgálatról szóló 88/1945. számú elnöki dekrétum végrehajtásának tekinteni, hanem tervszerű széttelepítésnek, mivel a csehországi kényszermunkára ítélt házait, földjeit, állatállományát és ingóságait az állam szlovákoknak adta át, továbbá, mert a munkaképtelen családtagokat is elvitték. Wagner és hivatala a deportáltak hathatós védelme érdekében kifejtett tevékenységét szinte lehetetlenné tették a csehszlovák hatóságok, mivel álláspontjuk szerint az egyezmény V. cikkelye alapján ki nem jelöltek kérdése Csehszlovákia belügye.³² A magyar meghatalmazott 1946. augusztus 17-i tiltakozó jegyzékében felrója, hogy a reszlovakizációs rendelet³³ 3–8 napon belüli kiutasítással fenyegeti a magyar nemzetiségűeket, és hogy a csehszlovák

hatóságok az elbocsátott magyar nemzetiségű köztisztviselőknek egyetlen egy esetben sem folyósítottak segílyt, továbbá, hogy a hivatalnokok és tanárok már 15 hónapja nem kaptak fizetést.³⁴ Wagnerre és a magyar diplomáciára jellemző módon a jegyzékben a Csehszlovákiába települt szlovákok és csehek jogainak védelmében is felemeli szavát, hogy nem kapnak azonnal állampolgárságot, és hogy az 1946/74-es törvény értelmében nekik kell kérvényezniük, ami szintén ellentétben van az egyezményvel.³⁵ A Wagner által vezetett Megbízotti Hivatal országos hálózata olyan jól látta el feladatát, hogy a lakosságcsere tejhatalmú csehszlovák kormánybiztosa, Daniel Okáli már 1946. szeptember 21-én megpróbálta rábeszélni Vladimír Clementis külügyi államtitkárt, hogy – megfogalmazása szerint – "ennek a szabotőrnek" a helyére diplomáciai indoklással kérjen új magyar megbízottat.³⁶ Okáli kísérlete nem járt sikerrel.

A csehszlovákiai magyarok deportálását és kitelepítését, valamint a magyarországi szlovákok és a szlovákiai szlovákok, az ún. kolonisták a megürült, korábban magyarok által lakott területekre történő betelepítését a nemzetállam megeremtése mellett kezdettől fogva komoly gazdasági érdekek is mozgatták.³⁷ A csehszlovák hatóságok mindent elkövettek annak érdekében, hogy minél több magyar földet juttassanak szlovák kézbe. A pozsonyi Megbízotti Hivatalba beérkező panaszok nagy része a földbirtokok és más vagyon konfiskálásával függött össze. Egyes kimutatások szerint az ún. betelepítési övezetben, vagyis a magyarlakta területen kb. 148 ezer hektár földet koboztak el.³⁸ Wagner a vagyonekobzások ügyében többször találkozott a csehszlovák mezőgazdasági és földreformi megbízottal, dr. Martin Kvetkával. 1946. szeptember 24-i, Kvetka pozsonyi hivatalában tett látogatása alkalmával megbeszéléseket folytatott a lakosságcseréről, illetve a magyar tulajdonban lévő földek konfiskálásáról.³⁹ Wagner a csehszlovák félre történő nyomásgyakorlás céljából 1946. október 15-én a magyar kormány prágai megbízottjával, Roszty-Forgách Ferencsel együtt járt Kvetkánál, s bár a megbeszélés a "kölcsönös megértés" jegyében zajlott, gyakorlati eredményt mégsem hozott.⁴⁰ 1946. október elején a szlovák földreform-, igazság- és belügyi megbízottakkal zajlott megbeszélései alkalmával kitért a háborús bűnösség vádjá alapján tömegesen a népbíróóságok elé hurcolt magyarok kérdésére. A megbeszéléseken az internálótáborokba zárt és ott raboskodó magyarok kiszabadítása ügyében csupán annyit sikerült elérnie, hogy a szlovák belügyi megbízott ígéretet tett arra, hogy mindazokat, akiket csupán magyar nemzetiségük miatt tartanak fogva, haladéktalanul szabadon engedik.⁴¹

1946. október 8-án a magyar Megbízotti Hivataltól a csehszlovák kormány által 1946. augusztus 26-án átadott listán szereplő kitelepítésre kijelölt személyek megkapták az ún. "fehérlapot". Ebben dr. Wagner Ferenc, mint a Hivatal vezetője értesíti az érintetteket, hogy a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény aláírását követően a lakosságcsere lebonyolítására alakult csehszlovák–magyar Vegyesbizottság VII. sz. véghatározata értelmében magyar konzuli jogvédelemben részesülnek. A "fehérlapon" Wagner a csehszlovák hatóságok jogsértéseinek elkerülése, illetve megakadályozása érdekében tájékoztatja az érintetteket, hogy a csehszlovák kormány a lakosságcsere-egyezményhez csatolt jegyzőkönyvben foglaltak szerint milyen kötelezettségeket vállalt és hogy ezekből a vállalásokból kifolyólag milyen jogok illetik meg az áttelepítésre kijelöltet. Felszólítja továbbá az érintetteket, hogy amennyiben bármilyen jogsérelem éri őket, azt haladéktalanul jelentsék a Megbízotti Hivatalnak, hogy az egyezmény megsértéséről tájékoztatni tudja a magyar kormányt és a csehszlovák Külügyminisztériumot.⁴² 1947 végéig az iktatott ügyiratok száma 14 881 volt.⁴³ A Hivatal a Vegyesbizottság magyar tagozatával állandó kapcsolatban volt. Wagner a bizottság felé egyrészt "konkrét sérelmi anyagot" terjesztett, másrészt "elvi kérdések rendezésére tett javaslatot".⁴⁴ Wagner a lakosságcserét végrehajtó csehszlovák

szervek jogsértései és a lakosságcsere-egyezményt sértő eljárásai ellen számos jegyzékben tiltakozott, de sok esetben eredmény nélkül. A magyar kormány a szünni nem akaró csehszlovák jogsértések ellen a pozsonyi Megbízotti Hivatal tájékoztatásai alapján 1945 áprilisa és 1946 júliusa között a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz 184 alkalommal nyújtott be tiltakozó jegyzéket. 1946 áprilisában Nagy Ferenc magyar miniszterelnök kormányküldöttség élén Moszkvába, júniusban pedig az Amerikai Egyesült Államokba és Angliába látogatott. A Magyarországgal kötendő béke előkészítése mellett az újra elcsatolt országrészekben kisebbségbe került magyarság nemzetiségi jogainak garantált visszaadásáról, illetve a csehszlovákiai magyarsággal szemben alkalmazott embertelen bánásmód, a deportálások és kitelepítések megakadályozásáról tárgyalt.⁴⁵ A miniszterelnöknek és a magyar diplomáciának annyit sikerült csupán elérnie, hogy a párizsi békekonferencián 1946 szeptemberében a szovjetekkel ellentétben az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem támogatta Vladimír Clementis csehszlovák külügyi államtitkár követelését minden csehszlovákiai magyar kitelepítését illetően.

1946. október 19-én dr. Wagner Ferencet fogadta pozsonyi hivatalában dr. Ján Čech a Szlovák Telepítési Hivatal elnöke. Wagner feladata az lett volna, hogy a korábban a csehszlovák–magyar Vegyesbizottság, illetve Jócsik Lajos és Daniel Okáli megegyezése alapján átvegye a kitelepítésre kijelölt csehszlovákiai magyarok következő listáját. Wagner azonban közölte, hogy Budapestről telefonon azt az utasítást kapta, hogy ne vegye át a listát. Az elutasító magatartás indokolt volt, mivel a csehszlovák fél az egyezmény ellenére tovább folytatta a vagyonekbevitteket és a deportálásokat. A magyar konzul felvilágosítást kért Čech-től a konfiskálásokról. Čech annak ellenére, hogy Wagner konkrét eseteket hozott fel, tagadta, hogy konfiskálták volna azok vagyont, akik a lakosságcsere-egyezmény V. fejezete alapján rajta voltak a kitelepítendő listáján. A Szlovák Telepítési Hivatal elnöke kifejtette a csehszlovák közvélemény "kompromisszum nélküli akaratát" a magyar-kérdés megoldására. Čech Wagneren keresztül kérte a magyar politikai köröket, hogy tanúsítsanak határozottabb hozzáállást és kezdjék el a lakosságcsere megvalósítását, hogy az szervezeten, a kölcsönös megértés és a közös munka jegyében valósuljon meg. Wagner erre az álszent kijelentésre azt válaszolta, hogy hivatala felkészült kötelességének teljesítésére.⁴⁶ 1946. október 22-én dr. Jócsik Lajos magyar áttelepítési kormánybiztos kezdeményezésére Budapesten találkoztak és megbeszéléseket folytattak a csehszlovák–magyar Vegyesbizottság tagjai, Gyöngyösi János magyar külügyminiszter és Daniel Okáli csehszlovák kormánybiztos. A megbeszélésen Gyöngyösi kijelentette, hogy Magyarország nem kezdheti el a lakosságcsere addig, amíg ennek nincsenek meg a technikai feltételei, vagyis amíg a Vegyesbizottság nem fekteti le az ehhez szükséges összes alapelvet, továbbá, amíg a csehszlovák kormány nem módosítja álláspontját a lakosságcsere-egyezmény VIII. fejezetére vonatkozóan, amely a háborús bűnökért elítéltek egyoldalú áttelepítését illeti.⁴⁷ Okáli nehezményezte, hogy február 27-e a lakosságcsere-egyezmény aláírása óta a magyar fél akadékoskodása következtében még egyetlen csehszlovákiai magyar sem lett áttelepítve Magyarországra. Az október 22-i megbeszélésen a feleknek az áttelepítési terveket és a Vegyesbizottság további tárgyalásait illetően sem sikerült megegyezniük.⁴⁸

A budapesti tárgyalásokkal egy időben Wagner felkereste hivatalában dr. Ferienčík tábornokot, a szlovák belügyi megbízottat. Bár 1946 szeptemberében a ligetfalui internálótáborban a nyugati hatalmak és a közvélemény nyomására a csehszlovákok "látványosan" feloszlatták, ismertette vele, hogy Pozsonyban a patrongyári, a téglagyári és a Nagyszombati úti, valamint a pozsonyszentgyörgyi, a szeredi és a szalánci internálótáborokban az egyezmény ellenére még mindig magyarokat tartanak fogva nemzetiségi hovatartozásuk miatt. Wagner Ferenc nyomatékosan kérte Ferienčíktől a jogtalanul fogvatartottak szabadon bocsátását.⁴⁹

Az 1946. október 15-én befejeződött párizsi békekonferencián Csehszlovákia minden igyekezete ellenére sem tudta elérni, hogy a győztes nagyhatalmak jóváhagyják az egész magyar kisebbség kitelepítésének tervét. A békeszerződés most már végérvényesen "kötelezi" Magyarországot és Csehszlovákiát, hogy a vitás kérdéseket a két ország egymás között tárgyalások útján oldja meg. A békeszerződés ezen rendelkezése mindkét fél számára leszűkítette a politikai mozgásteret. Wagner a csehszlovákiai magyarok helyzetéről és a lakosságcsere kérdésében felvetődött aktuális problémákról 1946 október végén részletesen beszámolt Nagy Ferenc miniszterelnöknek.⁵⁰ Mivel a csehszlovák fél a magyar politika korábbi és végig képviselt hozzáállásából és a békeszerződés rendelkezéséből kiindulva bizonyos volt abban, hogy Magyarország semmi esetre sem támogatja a csehszlovákiai magyarkérdés megoldásáról szóló elképzelését, ezért 1946 novemberében felújította, illetve fokozta a magyarság csehországi deportálását. A magyar kormány jegyzékben tiltakozott a csehszlovák kormánynál a deportálások ellen és újra megszakította a lakosságcsere lebonyolításáról szóló kétoldalú tárgyalásokat. A kialakult helyzetről Wagner 1947. január 11-én Tildy Zoltán köztársasági elnököt,⁵¹ január 12-én pedig Varga Bélát,⁵² a nemzetgyűlés elnökét részletesen informálta. Az adott helyzetben a magyar kormány kezében csupán a tárgyalások befagyasztásának, a nyugati politikai körök, illetve a közvélemény tudósításának eszközei voltak, amelyeket a későbbiekben is kénytelen volt alkalmazni. Bár a csehszlovák kormány a magyar közvélemény és a nyugati hatalmak tiltakozására, valamint a jugoszláv kormány közvetítésére 1947. február 25-én leállította a csehszlovákiai magyarok deportálását, felújította viszont a reszlovakizációt, a Szlovák Telepítési Hivatal pedig rendeletet hozott a korábban Csehországba deportált és onnan hazaszökött magyarok visszatoloncolására.

A lakosságcsere megvalósítása, illetve az egyezménynek a csehszlovák féllel történő, betű szerinti betartása érdekében, még a kitelepítések megkezdése előtt Wagner a kitelepítettek adatainak felvételére külön statisztikai osztályt szervezett, amely 1947. február 10-én kezdte meg működését a pozsonyi Megbízotti Hivatal gazdasági osztálya statisztikai szakértőjének vezetésével. Az volt a feladata, hogy az osztály által kidolgozott kérdőíveket kitölttesse, és ily módon gyűjtse be az összes adatot a Magyarországra áttelepítendő csehszlovákiai magyarokról, amire "egyrészt a még folyamatban lévő tárgyalások céljaira, másrészt az áttelepítés gyakorlati végrehajtása érdekében szükség van".⁵³ A statisztikai űrlap, vagyis a Nyilvántartólap az áttelepítés lebonyolítására létrehozott szervekkel Budapesten és Pozsonyban folytatott részletes egyeztető tárgyalások alapján készült. "Adatszolgáltatók az áttelepítésre kijelölt családfők, illetve önálló keresettel bíró egyének. A feltett kérdések az adatszolgáltató és családtagjai személyi adataira, ingatlan-vagyonára és ennek felszerelésére, pénztartozásaira és követeléseire, különböző természetű károsodására, adósérelmeire, a nemzeti gondnokság körülményeire és végül a népbírósi eljárások adataira terjedtek ki."⁵⁴

A magyar és a csehszlovák statisztikai adatok között lényeges különbség adódott, mivel a csehszlovák statisztikai kimutatásban kisebb létszámú áttelepülő szerepelt. Wagner azzal bízta meg a statisztikai osztály vezetőjét, hogy az eltérés okát a csehszlovák megbízottal közösen vizsgálják ki. Az összehasonlító vizsgálat 1947. november 17-én Pozsonyban kezdődött és 1948-ban is folytatódott. A vizsgálat "azonban nagy akadályokba ütközött. Csehszlovák részről az összeíró ívekről készített kimutatások csak részben és hiányosan álltak rendelkezésre. Számos szóbeli és írásbeli felkérésre nem tudták közölni még azokat a körzeti adatokat sem, amelyek alapján a magyar adatokkal szemben oly eltérő végeredményhez jutottak."⁵⁵

A kétoldalú egyeztető tárgyalásokat, valamint a lakosságcsere adminisztratív és technikai feltételeinek biztosítását és az azt lebonyolító szervek létrehozását követően 1947. április 12-én megindult a csehszlovák–magyar lakosságcsere. A lakosságcsere gyakorlati lebonyolításáról folytatott kétoldalú tárgyalások valójában csak 1947. május 30-án értek véget az úgynevezett "Pöstyéni jegyzőkönyv" aláírásával. Ebben a felek megegyeztek abban, hogy az áttelepülők által birtokolt földterület nagysága nem haladhatja meg az egy földművesre eső 2,37 katasztrális holdat. Megállapodtak az áttelepülők gazdasági rétegződéséről, továbbá a cserekvótába beszámítandó menekültekről is. Továbbra sem született megegyezés a háborús bűnösök ügyében.⁵⁶ Azonban rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy a csehszlovák fél megpróbálja kijátszani a magyar hatóságokat.

Bár a lakosságcsere-egyezmény megkötése, különösen pedig a Vegyes Bizottság 7. számú véghatározata lényegesen javította a kitelepítendők helyzetét, a Dr. Wagner Ferenc által vezetett Megbízotti Hivatalnak mégis óriási nehézségekkel kellett megküzdenie. "A magyar lakosság több mint egy éve a teljes jogfosztottság állapotában élt, ez az állapot átment a köztudatba és különösen az alsóbbrendű csehszlovák hatóságok érthetetlenek tartották, hogy van valaki, aki Csehszlovákiában a magyarok érdekében eljár és igyekszik részükre legalább a minimális jogokat biztosítani. Először a központi hatóságoknál kellett az Egyezménynek és a Vegyes Bizottság véghatározatának érvényt szerezni, közzé kellett tétetni a határozatokat és utasításokat kellett kiadatni végrehajtásuk céljából az alsóbbrendű hatóságoknál. A következő lépés már az alsóbbrendű hatóságoknál a konkrét panaszok orvoslása volt. Fokozatosan sikerült elérni, hogy az áttelepülésre kijelöltek vagyónára elrendelt nemzeti gondnokságokat megszüntessék, hogy az áttelepülőknél az adóbehajtásokat felfüggesztették, hogy az áttelepülők iparukat folytathatták, igénybevett ingóságaikat visszakapták, a vagyonekbevételek végrehajtása legalább részben fel lett függesztve, sikerült az áttelepülők részére a létminimumot biztosítani, lakásukat megvédeni stb."⁵⁷

Annak ellenére, hogy a lakosságcsere-egyezmény és a Vegyesbizottság véghatározatai lényegében csak az áttelepülésre kijelöltek átmeneti helyzetét szabályozták, és hogy a Vegyesbizottság csupán az áttelepítendők jogvédelmére korlátozta a Megbízotti Hivatal jogkörét, Wagnernek és hivatalának lehetősége nyílt különösen a volt állami és közalkalmazottak létminimumának biztosítására és a vagyonekbevételek végrehajtásának a felfüggesztésére, mivel ebben a két kérdésben az Egyezményhez fűzött jegyzőkönyv tartalmazta a jogvédelem lehetőségét.⁵⁸ A csehszlovák kormány arra kötelezte magát, hogy a magyar nemzetiségük miatt elbocsátott közalkalmazottak megélhetésének biztosítása érdekében létminimumot folyósít számukra. Később azonban a létminimum folyósítását a volt csehszlovák közalkalmazottakra korlátozta. Wagner minden erőfeszítése ellenére a Vegyesbizottságnál sem tudta elérni, hogy a csehszlovák kormány eredetileg vállalt kötelezettségének tegyen eleget. A volt csehszlovák közalkalmazottak részére viszont az esetek döntő többségében sikerült elérni a létminimumnak megfelelő pénzeszköz folyósítását. Wagner 1947 decemberéig személyesen 218 esetben lépett közbe közvetlenül az illetékes hatóságoknál és minden esetben eredménnyel.⁵⁹ A közalkalmazotti nyugdíjak ügyében 1947 végéig 59 esetben kértek jogorvoslatot a Megbízotti Hivaltól. Ezekben az esetekben vagy sikerült elérni a nyugdíj folyósítását, vagy pedig a nyugdíj helyett a létminimum kifizetését.⁶⁰ Wagner minden magyar nemzetiségű személy mezőgazdasági ingatlanainak elkobzásáról jegyzőkönyvet íratott és beszerezte az elkobzott vagyon részletes leltárát. Minden esetben írásban tiltakozott a földművelésügyi megbízottnál a csehszlovák hatóságok egyezményesértése ellen. A csehszlovák fél azonban sem az írásbeli, sem pedig a személyes tiltakozásra, sem írásban, sem pedig szóban nem válaszolt.⁶¹

Wagner Ferenc személyes tiltakozásának köszönhetően azonban sikerült legalább annyit elérni, hogy a földművelésügyi megbízott körrendeletben utasította az illetékes hatóságokat, hogy azokban az esetekben, ahol az áttelepülésre kijelöltek vagyont még nem kobozták el, a konfiskálást még ne hajtsák végre. Azokban az esetekben, amikor az elkobzás már megtörtént, a mezőgazdasági ingatlant "lehetőség" szerint vissza kell adni a tulajdonosnak,⁶² aki azt áttelepüléséig szabadon használhatja.⁶³ A pozsonyi Megbízotti Hivatal pontos nyilvántartást vezetett a vagyoneklobzási esetekről, melyeket a csehszlovák hatóságok 1947 végéig a lakosságcsere-egyezmény V. cikk alapján kijelöltekénél 753 esetben, a VIII. cikke alapján kijelöltekénél 240 esetben, az áttelepülésre ki nem jelöltekénél pedig 279 esetben követtek el.

Az áttelepítés technikai lebonyolítását, valamint az áttelepülők érdekvédelmét a pozsonyi központi hivatal és a vidéki kirendeltségek mellett két mozgó körzeti iroda végezte. A pozsonyi Megbízotti Hivatalban 14 előadó és 24 segédhivatalnok végezte az áttelepítés irányítását, valamint az érdekvédelemmel kapcsolatos teendőket. A Vegyesbizottság 10. sz. véghatározata alapján Wagner az általa megszervezett két mozgó körzeten belül, a körzeti biztos irányítása és vezetése mellett mintegy 100 csehszlovákiai magyart alkalmazott ideiglenes megbízott tisztségviselőként az áttelepítésnél, vagyis az áttelepülők ingóságainak elszállításánál és bevagonírozásánál, a vagyonszeírásnál és annak ellenőrzésénél. Mórítz Mihály alezredes vezetése alatt mintegy 20–22 tiszttel és a megbízott tisztségviselőkkel szorosán együttműködve tevékenykedett a közúti kirendeltség, amely az áttelepülők felrakodását és bevagonírozását irányította, felügyelte. A két mozgó körzeten kívül működő állandó kirendeltségek főleg a kitelepítésre kijelöltek adatfelvételével és érdekvédelmükkel foglalkoztak.

Az első nagyobb arányú kísérlet a csehszlovákiai magyarokat súlyosan érintő 163/1946. sz. lakástörvény végrehajtására 1947 júliusában-augusztusában és szeptemberében került sor, amikor a csehszlovák Telepítési Hivatal a Sós-kútról áttelepített szlovákokat Pozsonyban és Pozsonyligetfaluban telepítette le. 1947 végéig főleg a nagyobb városokban, Érsekújvárott, Léván, Losoncon, Rimaszombatban és Kassán folytak kilakoltatások, illetve kilakoltatási kísérletek. A Megbízotti Hivatalhoz, illetve vidéki kirendeltségeihez 145 esetben fordultak a sértettek. A jogorvoslatot kérők között egyaránt voltak kitelepítésre kijelölt és ki nem jelölt személyek. Az erőszakos csehszlovák kilakoltatási kísérleteket és tényleges kilakoltatásokat Wagner Ferenc eln. 401/47. szám alatt jelentette a budapesti Magyar Áttelepítési Kormánybizottságnak, illetve szintén írásban ugyanezen szám alatt erélyesen tiltakozott a szlovák Telepítési Hivatal elnökénél, valamint a népjóléti megbízottnál. A határozott fellépésnek köszönhetően a 145 esetből 112 esetben⁶⁴ sikerült elérni a csehszlovák hivataloknál, hogy a lakosságcsere-egyezmény V. cikke alapján kitelepítésre kijelölt személyek lakását meghagyják.

A Megbízotti Hivatal jogvédő tevékenységének egyik legsikeresebb területe az adóügyi sérelmek feltárása és megoldása volt. Wagner hivatala több alkalommal tájékoztatta az áttelepülőket a 7. sz. véghatározatban foglalt jogaikkal kapcsolatban, amelyekben részletesen taglalták, hogy melyek azok a köztartozások, amelyek a kitelepítésre kijelöltektől nem hajthatók be. "Az adóügyi sérelmek felmerülése esetén, melyek a csehszlovák pénzügyi hatóságok jogtalan behajtási kísérleteiből adódtak, azonnal közbenjártunk és megakadályoztuk minden egyes esetben az adó-, valamint illetékügyi végrehajtások lefolytatását. Úgy a pénzügyi megbízotti hivatalnál, valamint a helyi adóhatóságoknál sikeresen eljár, úgyhogy egy esetben sem folytattak le árverést adóvégrehajtásból kifolyólag."⁶⁵

Dr. Wagner Ferenc és hivatala számára a Vegyesbizottság 26. számú véghatározata VI. cikkelyének végrehajtása – az áttelepülők vagyonára kirendelt nemzeti gondnokok

kirendelésének megszüntetése és elszámoltatása – okozta a legnagyobb gondot, illetve ennek végrehajtását akadályozták leginkább a csehszlovák hatóságok. Amíg 1947. október 1-jéig a hivatal 581 nyilvántartott esetet jegyzett és vizsgált, addig az év végére a vizsgált esetek száma 683-ra növekedett. Wagner szerint minden igyekezet és a csehszlovák hatóságokra gyakorolt folyamatos nyomás sem vezetett a kellő és elég gyors eredményre, mert a csehszlovák hatóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy a gondnokok a helyükön maradjanak. 1948 elején Hajdu István áttelepítési kormánybiztosnak címzett – a csehszlovákiai magyarok Magyarországra történő áttelepítésének technikai lebonyolításáról és az érdekvédelem ellátásáról, illetve abból fakadó szervezeti ügyekről írott – részletes jelentésében a nemzeti gondnokságok megszüntetésére és elszámoltatására irányuló tevékenységről többek között a következőket olvashatjuk:

"Az első nehézségek ott mutatkoztak, hogy a csehszlovák hatóságok a véghatározatot a csehszlovák hivatalos lapban nem hirdették ki és nem adták ki a szükséges végrehajtási utasításokat.

A kezdeti nehézségek leküzdése céljából már 1947 áprilisában dr. Okáli Dániel csehszlovák kormány meghatalmazott útján interpelláltattunk a szlovák miniszteri biztosok tanácsánál, átiratot intéztünk a Vegyes Bizottság magyar tagozata elnökéhez, dr. Čech Jánoshoz, a pozsonyi csehszlovák Telepítési Hivatal elnökéhez, a szlovák nemzeti tanácshoz és az érdekelt belügyi-, közegészségügyi-, ipari és kereskedelemügyi-, közellátásügyi-, és földművelésügyi miniszteri biztosokhoz. Ezen intervenciók eredményeképpen a pozsonyi csehszlovák Telepítési Hivatal 1947. évi május hó 3. napján hivatalos lapjának rendkívüli kiadásában közzétette a 26. számú véghatározatot.

A kezdeti nehézségek leküzdése után a hivatal kétirányú tevékenységet fejtett ki:

1. a 26. számú véghatározat végrehajtását szorgalmazta az alsóbbrendű hatóságoknál általában és esetenként és

2. előkészítette a 26. számú véghatározat VI. cikkének módosítására irányuló véghatározat-tervezetet a végrehajtás körül szerzett tapasztalatok alapján.

Ad 1. Az áttelepülőket a budapesti rádió útján az áttelepülőkre részére közvetített hírek kapcsán először 5 ízben többszöri leadásban tájékoztattuk, figyelmeztettük és felhívtuk arra, hogy jelentsék, ha vagyonukra nemzeti gondnokság volt elrendelve. A későbbiek során ismételtelen figyelmeztettük rádió útján az érdekelteket, hogy a nemzeti gondnokságban beállott minden változást haladéktalanul jelentsenek.

1947. évi május hó 30-tól június hó 22-ig személyesen szálltam ki a lévai, galántai, dunaszerdahelyi, párkányi, komáromi, ógyallai, tornaljai, feledi, rimaszombati és losonci járási és helyi hatóságokhoz, ahol általánosságban megbeszéltem a nemzeti gondnokságok megszüntetése körüli eljárás módozatait, megállapítottam a nyilvántartott nemzeti gondnokságokat és összehívtam az érdekelteket és őket tájékoztattam a követendő eljárásról.

A telepítési körzetekben, azonkívül a kassai körzeti irodában és az érsekújvári körzeti irodában külön jogvégezett hivatalnokot vagy ügyvédet bíztam meg a nemzeti gondnokságok megszüntetésével és felszámolásával kapcsolatos munkákkal.

Külön megbeszélést folytattam a pozsonyi csehszlovák Telepítési Hivatal vezető tisztviselőivel a nemzeti gondnokságok megszüntetése körüli eljárásról, a felmerült visszaélésekről és az elintézés módozatairól 1947. évi május hó 29-én, június 6-án és 14-én, augusztus hó 12-én, 16-án.

Hivatalosan bejelentettem 1947. évi június hó 6-án és 14-én, hogy indítványozni fogom az áttelepítés félbeszakítását mindaddig, amíg az összes nemzeti gondnoksági ügy rendezést nem nyer. Ezen bejelentésre csehszlovák részről közölték, hogy az összes nemzeti gondnokság már rendezve lett. Névjegyzéket adtam át a csehszlovák Telepítési Hivatalnak

először 1947. évi szeptember hó 27-én, majd október 30-án és végül december 2-án, amelyekben közöltem az összes rendezetlen nemzeti gondnokságokat. Csehszlovák részről a jegyzékekben foglalt adatok helyességét tagadták, mire a Budapesten tárgyaló kormánydelegációk utasítottak engem és dr. Čech János elnököt, hogy közösen vizsgáljuk felül a vitás kérdéseket.

Dr. Čech János nem volt hajlandó a közös kivizsgálásra és így előadómmal együtt 1947. évi szeptember hó 20-án Somorján, majd szeptember hó 21-én Érsekújvárott vizsgáltuk ki a rendezetlen nemzeti gondnoksági eseteket és erről ugyanazon a napon egyoldalú részletes jelentést tettem.

A kormánydelegációk jelentésem alapján újból utasították dr. Čech János elnököt, hogy a kérdéses eseteket együttesen a helyszínen vizsgálja ki velem. Erre 1947. évi szeptember hó 27. napján történt kísérlet, ami szeptember hó 29-én Érsekújvárott folytatódott, közös jegyzőkönyv felételére azonban nem vezetett és így újból csak egyoldalú jelentés történt.

A politikai delegáció a Vegyes Bizottságot utasította a vitás kérdések tisztázására és a Vegyes Bizottság dr. Trócsányi László és dr. Zátoreczky Péter titkárokat küldte ki, akik először 1947. évi októberében majd pedig 1947. évi decemberében vizsgálták meg a vitás eseteket és állapították meg, hogy a panaszok majdnem minden esetben alaposak.

A csehszlovák hatóságok természetesen nem jó szemmel nézik azt, hogy az áttelepülő, aki két éven keresztül vagyonához nem nyúlhatott, házában más lakott, bútorait más használta, üzletében, üzemében más ült, ma vagyonát szabadon használja és a nemzeti gondnok kénytelen azt látni, hogy eddigi jól jövedelmező kereseti forrástól és az ezzel kapcsolatos sok lehetőségtől elesett. A csehszlovák hatóságok sokszor hivatalból, sokszor azonban a volt nemzeti gondnokok kérelmére különböző zaklatásoknak teszik ki az áttelepülő tulajdonosokat. Ezekben az esetekben azonnal közbe kell lépni, intézkedni kell.⁶⁶

A csehszlovák és a magyar hatóságok 1947. december 20-ától március 1-jéig a karácsonyra és a szokatlanul hideg télre való tekintettel szüneteltették a lakosságcserét. Wagner és hivatala ebben az időszakban sem szüneteltette tevékenységét. 1948-ban a csehszlovák hatóságok a folyamatos jogsértések mellett újabb rendeletekkel sújtották a csehszlovákiai magyarságot. Például Daniel Okáli, a belügyi megbízott által kiadott 3/1948 sz. rendelet megszünteti a magyar helységnevek használatát. 1948. július 23. és 24. között az egyre nagyobb befolyással bíró magyar és a csehszlovák kommunista párt magas rangú képviselői Prágában tárgyaltak a csehszlovákiai magyarok jogi, gazdasági és kulturális helyzetéről.

Az 1947 augusztusától bekövetkezett magyarországi belpolitikai változások, a kommunisták előretörése következtében Wagner Ferenc, mint a pozsonyi Megbízotti Hivatal kigazdapárti vezetője egyre komolyabb ellentétbe került a kommunista vezetőkkel és azok elképzeléseivel a csehszlovákiai magyarok helyzetének megoldását illetően. Nem tudott ugyanis azonosulni a szocialista internacionalizmus magyar kommunista értelmezésével, melynek a teljes önfeladásig történő erőltetése a határon túli magyarság pusztulását eredményezi. Wagner politikai helyzete Rajk László külügyminisztersége idején gyengült meg igazán és visszafordíthatatlanul. 1948 októberének utolsó napjaiban személyes kihallgatásra, jelentéstételre Budapestre a Külügyminisztériumba rendelték. Mivel pontosan tudta, hogy mi lesz a sorsa, Wagner november 4-én családjával együtt Csehországon keresztül Nyugat-Európába, majd onnan az Amerikai Egyesült Államokba emigrált és a Maryland állambeli Kensingtonban telepedett le. A pozsonyi Megbízotti Hivatalból történt távozását követően a Külügyminisztérium vizsgálatot rendelt el a pozsonyi magyar Főkonzulátuson, melynek során a Megbízotti Hivatal tevékenységére és a lakosságcserére vonatkozó iratokat nézték át.⁶⁷ Később tudta meg Wagner, hogy helyesen döntött, amikor távozott, mivel a kommunista kormányzat államellenes összeesküvéssel, árulással és magyarok, illetve szlovákok emigrálásának elősegítésével vádolta meg.⁶⁸

Irodalom, források

A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története I., Ister Kiadó, Budapest.

1998 Szarka László: *A (cseh)szlovákiai magyar közösség nyolc évtizede 1918–1998 Történeti vázlat.* 42–48

A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története IV. Ister Kiadó, Budapest. 2000.

Szarka László szerk.: *A szlovákiai magyarok kényszertelepítésének emlékezete 1945–1948.* Komárom, 2003.

Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 2001.

Vígh Károly: *A szlovákiai magyarság sorsa.* Bereményi Könyvkiadó, Budapest (é.n.).

Kaplan, Karel: *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 1993.

utaj, tefan: *Mad'arská menšina na slovensku v rokoch 1945–1948.* Veda vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1993.

Izsák Lajos, Pölöskei Ferenc, Romsics Ignác, Szerencsés Károly, Urbán Aladár: *Magyarország miniszterelnökei 1848–1990.* Cégér Kiadó, 1993.

László Péter: *Fehérlaposok.* Szekszárd, 2004.

Popély Árpád: *A csehszlovákiai magyar kisebbség kronológiája (1947–1949),*

Fórum Társadalomtudományi Szemle 2001. 2. 133–163

Dr. Wagner Ferenc 1948 elején tett jelentése a Kormánybiztosnak. A Teleki László Alapítvány kéziratárának tulajdona, Molnár Imre gyűjtése

Dr. Wagner Ferenc özvegye által rendelkezésre bocsátott anyag (újságkivágások, levelezés, feljegyzések, előadások kivonatai, Wagner életrajza, írói munkásságának bibliográfiája).

¹Sz.B.: Wagner Ferenc előadása a Csehszlovák Tudományos Társaságban. *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1967. október 8., 3.1.

²Juraj Slávik 1940 és 1945 között az emigráns csehszlovák kormány belügyminisztere. 1947 és 1948 között Csehszlovákia nagykövete az USA-ban.

³Václav Majer 1944–1945 között az emigráns csehszlovák kormány ipari- és kereskedelmi-, 1945–1948 között pedig élelmezésiügyi minisztere. 1948 februárjában az USA-ba emigrált.

⁴Ld. I. sz. jegyzetet

⁵Dr. Wagner Ferenc (Korpona, 1911. február 28. - Maryland, USA, 1999. április 14.) Az elemi iskolát bátyjával és húgával Korponán végezte el. Korán árván maradtak. Édesapja, Wagner Ferenc 1925-ben, édesanyja szül. Mikó Mária 1926-ban hűnyt el. A szülők halála után Ferencet keresztapja, aki egyben bácsikája is volt, vette magához. Tanulmányait saját kérésére az anyaországban, az esztergomi tanítóképzőben folytatta. 1931-től a szegedi egyetem hallgatója. 1940-ben szintén Szegeden doktorált történelemből, irodalomtörténetből és filozófiából. 1938 szeptemberétől a budapesti tanítóképző intézet tanára lett. 1939 és 1944 között vezetője volt a Léván nyaranta megrendezett Országos Szlovák Tanítói Továbbképző Tanfolyamnak. Az általa készített tervek alapján zajlott Magyarország valamennyi nemzetiségi tanárainak továbbképzése. Az Országos Közoktatási Tanács megbízásából főmunkatársa volt annak a bizottságnak, amely a kisebbségi iskolák országos tantervét készítette. Már a második világháború alatt szláv szakértője lett a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak és alkalmanként a miniszterelnöki hivatalnak. A háború után a magyar külügyminisztériumban volt általános szláv és főként csehszlovák szakértő és a csehszlovák szekció vezetője, valamint a Békeelőkészítő Osztályon csehszlovák szakértő. 1946 augusztusától 1948 novemberéig a pozsonyi Megbízotti Hivatal vezetőjeként a kitelepítettek és meghurcoltak jogvédelmét látta el. 1947. február 2-án Ipolyságon nősült meg. A kommunista hatalom elől 1948. november elején feleségével, Irénnel és nem egészen egyéves kislányával, Krisztinával az USA-ba emigrált. Wagner széleskörű ismeretségre tett szert az akkori emigráció vezető politikusai és tudósai körében. Először rádióbemondóként működött Bridgeport-ban, Connecticut-ban, majd New York-ban. 1953-tól 1981-ig a washingtoni Library of Congress munkatársa volt. Szakmai lapokban kétszázal is több cikke jelent meg. Számos publikációja jelent meg, melyek közül a legjelentősebbek: A csehszlovák nacionalizmus történetírása (1938), A szlovák nacionalizmus első korszaka (1940), Cultural Revolution in East Europe (1955), A magyar történetírás új útjai (1956), Hungarians in Czechoslovakia (1959) és A magyar kisebbségek helyzete a szomszéd államokban (1975).

⁶Wagner 1993. április 26-án kelt levele dr. Boross Zoltánnak Debrecenbe.

⁷A 16 fejezetből álló 1945. április 5-i Kassai Kormányprogram VIII., XI. és a XV. fejezete foglalkozik a magyar kérdéssel, amelyekben megfosztották a magyar és a német lakosságot az állampolgárságtól (VIII. f.), elkobozták a magyar földbirtokot (XI. f.) és bezárták az összes magyar iskolát (XV. f.). A jogfosztó és a magyar lakosság teljes felszámolását célzó intézkedések között szerepelt a magyar lakosság vagyonának állami felügyelet alá helyezése, a magyar közalkalmazottak elbocsátása, a nyugdíj megvonása, a magyar nyelvű egyházi szertartások betiltása és a magyar papság elűzése. A magyar hallgatókat kizárták az egyetemekről, a magyar kulturális szervezeteket és pártokat feloszlatták, vagyonukat elkobozták. Zárolták a magyar bankbetéteket. Betiltották a magyar nyelvhasználatot a közhivatalokban, egy magyar kártérítés nélkül volt kilakoltatható házából. Tiltották a magyar lap- és könyvkiadást, valamint a rádió birtoklását. Magyar nem lehetett vádló és nem indíthatott polgári pert. Magyar embert bármikor bárhol közmunkára lehetett ítélni.

⁸Pl. az 1945/5-ös elnöki dekrétum nemzeti gondnokság alá helyezi a magyar és német vagyont, az 1945/33-as elnöki dekrétum megfosztotta a felvidéki magyarokat csehszlovák állampolgárságuktól, az 1945/43-as elnöki dekrétum elbocsátotta állásából a közigazgatásban dolgozó magyar nemzetiségűeket, az 1945/88-as elnöki dekrétum közmunkára ítélt minden magyar nőt 18-tól 45 éves és minden magyar férfit 16-tól 55 éves korig, az 1945/108-as számú elnöki dekrétum elrendeli minden jogi és fizikai személy ingó és ingatlan vagyonának ellenérték nélküli elkobzását.

⁹Pl. a Szlovák Nemzeti Tanács (a továbbiakban SZNT) 1945/45-ös rendelete "megtisztítja" a magyaroktól a szlovákiai közigazgatást, az 1945 februári rendeletével elkobozza az "ősi szlovák földet" a német és magyar földbirtokosoktól, az 1945/51-es minden magyar egyesületet feloszlattott, vagyonát pedig elkobozta.

¹⁰A második világháborús zsidó koncentrációs táborokat idéző internálótábor működött Ligetfaluban, Szereden, Dunaszerdahelyen, Komáromban, Érsekújvárott, Párkányban, Ipolyságon, Varannóban, Stubnyán, Vihnyepeszerényben, Szentgyörgyön és Késmárkon.

¹¹*A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. IV. kötet Budapest, 2000. 66

¹²*Kis Újság* 1945. július

¹³*Le Patriote Illustré* 1947. január 9. 3. szám 66–67. l. Le drame de la déportation des minorités hongroises

¹⁴Az 1945. július 17. és augusztus 2. között zajló konferencia Csehszlovákia számára csak a németek egyoldalú kitelepítését hagyta jóvá. A magyarok egyoldalú kitelepítésének a Szovjetunió által is támogatott tervét az USA megvétőzte.

¹⁵*A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. 1998, 45

¹⁶Izsák, Pölöskei, Romsics, Szerencsés, Urbán: Magyarország Miniszterelnökei, Budapest, 1993, 168.

¹⁷Uo. 15.

¹⁸A csehszlovák hatóságok 1946 novemberétől 1947 februárjáig főleg a dunaszerdahelyi, komáromi, ógyallai, galántai és somorjai járásokból közel 50 ezer magyart, köztük öregeket, nőket és gyerekeket szállítottak embertelen körülmények között marhavagonokba Csehszlovákia területére.

¹⁹A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság feladata nem csupán a Magyarországról Csehszlovákiába történő áttelepülésre jelentkező szlovákok jogvédelme, hanem áttelepülésre történő toborzása volt. Tény, hogy a magyar miniszterelnökök, a kormányok és a hatóságoknak több ízben fel kellett lépnie a Csehszlovák Áttelepítési Bizottsággal szemben a magyarországi szlovákok védelmében, mivel a megfélemlítés különböző eszközeivel próbálták áttelepülésre bírni őket.

²⁰A Magyar Áttelepítési Kormánybizottságot 1946 júliusában Jócsik Lajos áttelepítési kormánybiztos szervezte meg és irányította.

²¹Wagner 1993. április 26-án kelt levele dr. Boross Zoltánnak Debrecenbe. Özv. Wagner Ferencné által rendelkezésre bocsátott dokumentum.

²²Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig, Pozsony, 2001, 262–264.

²³Uo. 21.

²⁴Uo. 21.

²⁵Dr. Wagner Ferenc 1948 elején tett jelentése a kormánybiztosnak.

²⁶Uo. 23.

²⁷A Szlovák Nemzet Tanács végrehajtó szerve 1945 és 1960 között

²⁸Uo. 22. Az MT Elnökségének 134050/VI-3/46. számú határozata

²⁹567/1946 számú Pozsonyban 1946. augusztus 17-én kiadott levél. In utaj: 1993, 191–192

³⁰*Magyar Nemzet*, 1946. szeptember 6.

³¹Uo. 28.

³²Dr. Wagner Ferenc 1948 elején tett jelentése a kormánybiztosnak.

³³Uo. 22. 345. l. Már 1945 tavaszán, vagyis a deportálásokkal szinte egy időben indult el az ún. reszlovakizáció, amelynek két szakasza volt. Hivatalosan azonban a Belügyi Megbízotti Hivatal csak a 20 000/I-IV/1-1946. számú 1946. június 17-én kiadott hirdetménye alapján rendelte el a reszlovakizálást. A rendelet alap gondolata a Csehszlovákiában maradt magyar lakosság teljes asszimilációja, felszámolása. 1946. június 21-én Pozsonyban megalakult a Központi Reszlovakizációs Bizottság, majd ezt követően a területi munkacsoportok. Mivel a reszlovakizáltak újra elnyerhették csehszlovák állampolgárságukat, visszakaphatták konfiskált házaikat és földjeiket, továbbá mentesültek a magyarságot sújtó elnöki dekrétumok és rendeletek alól, ennek a zsarolás és az erőszak eszközeit nyíltan alkalmazó rendeletnek közel 400 ezer magyar esett áldozatul. Természetesen a reszlovakizálás sem kizárólag önkéntes alapon működött. Azokat, akik nem voltak hajlandóak megtagadni magyarságukat, kiutasítással fenyegették meg. Egy terv alapján, ami viszont nem valósult meg, éppen a reszlovakizáltakat telepítették volna szét Cseh- és Morvaországba. A reszlovakizáció második szakaszát a Megbízottak Testülete 1947. október 3-i határozata alapján hirdették meg. A reszlovakizáció számos magyar településen komoly ellenállásba ütközött.

³⁴*Szabad Nép*, 1946. szeptember 6.

³⁵*Népszava*, 1946. szeptember 6.

³⁶Uo. 22.

³⁷A Csehországba deportált mintegy 50 ezer magyar után 6 600 lakóház és közel 3 900 hektár termőföld maradt, illetve hátrahagyták szinte minden ingóságukat, amit szlovákok kaptak meg. A közel 90 ezer kitelepített felvidéki magyar után 15 700 lakóház és 160 ezer hold föld maradt, amit szintén szlovákok vettek birtokba. Meg kell jegyezni, hogy a Magyarországról Csehszlovákiába költözött szlovákok csupán 4 400 lakóházat és 15 ezer hold földet hagytak maguk után. Elmondhatjuk tehát, hogy amíg a csehszlovák hatóságok a módosabb magyar réteget telepítették ki Csehszlovákiából, addig Magyarországról inkább a szegényebb szlovák réteg költözött Csehszlovákiába.

³⁸Vadkert: 2001, 141

³⁹*Pravda*, 1946. szeptember 26.

⁴⁰*Čas*, 1946. október 17.

⁴¹*Népszava*, 1946. október 3.

⁴²1700/1946., 197. számmal jelzett Zsigmond Ármin ipolynyéki lakos számára elküldött "fehérlap" (Fehér Csaba gyűjtése és tulajdona)

⁴³Dr. Wagner Ferenc 1948 elején tett jelentése a kormánybiztosnak.

⁴⁴Uo. 42.

⁴⁵Izsák, Pölöskei, Romsics, Szerencsés, Urbán: 1993, 172

⁴⁶*Čas*, 1946. október 21.

⁴⁷A Telepítési Hivatal és a Nemzeti Újjáépítési Alap tanácsa 1946. október 6-i ülésén úgy határozott, a kormány jóváhagyását kéri ahhoz, hogy 1946. november 1-jén megkezdődhessen a lakosságcsere-egyezmény VIII. cikkelye értelmében a Magyarországra egyoldalúan kitelepítendő, a népbírók által már elítélt, vagy csak vádolt háborús bűnösök kitelepítése. Álláspontjuk szerint ez a csehszlovák fél egyoldalú joga, s ehhez nem kell kérni a magyar fél beleegyezését, csupán értesíteni kell a transzportok végállomásáról.

⁴⁸*Pravda*, 1946. október 23.

⁴⁹*Hírlap*, 1946. október 23.

⁵⁰*Fehérvári Kis Újság*, 1946. október 31.

⁵¹*Kis Újság*, 1947. január 14.

⁵²*Magyar Nemzet*, 1947. január 13.

⁵³Dr. Wagner Ferenc 1948 elején tett jelentése a kormánybiztosnak.

⁵⁴Uo.

⁵⁵Uo. 54

⁵⁶Popély Árpád: A csehszlovákiai magyar kisebbség kronológiája (1947–1949), *Fórum* 2001. II. 138.

⁵⁷Dr. Wagner Ferenc 1948 elején tett jelentése a kormánybiztosnak. 55

⁵⁸Uo.

⁵⁹Uo.

⁶⁰Uo. 59.

⁶¹Uo.

⁶²Wagner szerint ez számos esetben nem történt meg, különösen, ha az elkobzott vagyont, pl. az ellenállásban érdemeket szerzett, vagy más egyéb okból fontos személy birtokolta. Uo.

⁶³Uo.

⁶⁴A 33 tényleges kilakoltatást, illetve összeköltötést a csehszlovák hatóságok olyan személyeken hajtották végre, akik a lakosságcsere-egyezmény V. cikke alapján nem voltak kijelölve kitelepítésre, így nem részesülhettek konzuli jogvédelemben.

⁶⁵Dr. Wagner Ferenc 1948 elején tett jelentése a kormánybiztosnak.

⁶⁶Dr. Wagner Ferenc 1948 elején tett jelentése a kormánybiztosnak.

⁶⁷Dr. Boross Zoltán Wagner Ferenchez írott levele 1993. május 15-én.

⁶⁸Wagner 1993. április 26-án kelt levele dr. Boross Zoltánnak Debrecenbe. Özv. Wagner Ferencné által rendelkezésre bocsátott dokumentum.